

Stenröjning på Sollerön.

Hösten 1950 företogs en stenröjning på Sollerön under det pågående laga skiftet. Röjningen skedde i form av en slags försöksverksamhet med schaktbladstraktor på åkermark och som sanktionerats av Lantbruksnämnden i Falun. Anledningen till projektet var sannolikt att den kolossala ägosplittring, som åkermarken varit utsatt för, i stort sett eliminerades av laga skiftesåtgärderna och man antog att en genomgripande rationalisering av jordbruket skulle kunna genomföras. Vid denna tidpunkt fanns inga farhågor för småbrukets framtida lönsamhet och genom att gräva ner stenrösen på åkrarna skulle man kunna göra betydande vinster av odlingsbar åkermark. De markägare som omfattades av röjningen fick även bidrag från Lantbruksnämnden med upp till sextio procent av kostnaderna.

Lantbruksnämnden gav en lantbrukskonsulent Johan J. Westas i uppdrag att på lämpligt sätt organisera försöksverksamheten. Lantmätare Dietrich Weber-Grönvall, som var huvudansvarig för laga skiftet på Sollerön, visade även intresse för projektet och lämnade värdefull hjälp vid uppläggning och genomförande. Syftet uppgavs vara ”att medverka till ett så gott resultat som möjligt av laga skiftet”.

Stenröjningar har ju tidigare varit aktuella på Sollerön, främst i samband med byggandet av broförbindelsen mot Gesunda under början av 1890-talet. Den s.k. ”Långbanken” krävde stora mängder sten och det uppstod närmast en folkrörelse med stenkörning. De flesta solleröbönder körde sten med häst och kärra under brobyggandet. Det har berättats att t.o.m. gummor bar sten i sina förkläden, men detta är antingen en skröna eller också var de behjälpliga med stenhandlingen sedan stenlassen tippats av. Många odlingsrösen i den närmaste omgivningen försvann och bildade grund till stenbanken mot Gesunda. Även under 1930-talet förekom det att stenar i rösena krossades till makadam och grus med en maskin-driven stenkross. Detta material användes företrädesvis till vägbyggen.

Stenrösen efter Vibergsvägen. Foto: Margaretha Hedblom.

Lantbruksnämndens maskinella stenröjningsprojekt 1950 avsågs att ske i större skala. En sakkunnig från Statens Maskinprovningar besökte Sollerön och fann stenförekomsten "egenartad" men han ville inte rekommendera någon särskild metod för projektet. Vissa jämförelser drogs med likartad verksamhet i Kisa i Östergötland och även på vissa platser i Småland. Erfarenheterna därifrån bedömdes dock inte kunna appliceras på Solleröns förhållanden.

Verksamheten startades upp och företogs med en bandtraktor av typen Continental CB 70 E med schaktblad och hydraulisk lyft. Den hade en vikt på 10,5 ton och schaktbladets bredd var 3,0 meter och hade påsvetsade gavlar. Traktorn grävde gropar på 1,0 - 1,8 meters djup i omedelbar närhet av det röse som schaktades ner. I något enstaka fall schaktades stenröset till sidan och lämpades av. Detta skedde där så ansågs lämpligt när det var fråga om korta avstånd.

De berörda åkermarkerna omfattade en sammanlagd areal av 7,23 hektar, fördelat på nio gårdar. Dessa markerades endast med nummer 1 - 9 och varken belägenhet, gårdsnamn eller fastighetsbeteckning angavs. Den största röjda arealen hade gård nr 1 på 2,3 hektar och en röjd volym på 714 kubikmeter och den minsta

hade gård nr 9 på 0,12 hektar och en röjd volym på 78 kbm. Det är dock bekant att röjning skedde på Mats Anders Nilsson ägor i Pellasgröming, på Sarlasgårdens ägor väster om gården och ett område vid Kulåra. Möjligen kan en röjning ha skett i Bengtsarvet invid Nesarvsvägen på Anders Holmers och Birger Flinthas ägor, men detta är ej helt bekräftat. I redovisningen har en noggrann angivelse skett av röjd areal, rösenas längd och volym, timåtgång samt kostnader för maskiner och efterarbete. Totalkostnaderna anges till 12.038:-, en efter dagens förhållanden blygsam summa, eftersom prisutvecklingen skjutit i höjden.

I projektbeskrivningen anges att stenförekomsten på Solleröns åkerjord ”består av dels runda eller oregelbundna stenrösen och dels tämligen regelbundna avlånga rösen”. Jordarten på de steniga områdena är moränmo. Jorden har en viss flytbenägenhet eftersom det finns inslag av finmo och även finkornigare material. Matjorden anges ha god mullhalt. S.k. tjällyftning av nedgrävd sten bedömdes inte kunna ske.

Det visade sig att det krävdes manuellt kompletteringsarbete jämsides med maskinerna. Ett par man fick utföra dessa arbeten med spett och spade. De fick även biträda maskinföraren i de fall då traktorns vinsch användes. Hösten var regnig och detta försvårade traktorns arbete och orsakade i en del fall markskador som måste återställas.

Den projektansvarige lantbrukskonsulenten Westas gjorde en genomarbetad uppföljning efter slutförandet av röjningen på de nio fastigheterna och redovisade bl.a. i tabellform med angivande av röjd areal, rösenas längd och volym, timåtgång samt kostnader för maskinarbete, efterarbete och totalbelopp. Dessutom fanns tabeller över respektive gård med gropnummer, rösets längd och volym, gropens djup och volym, schaktningstid, planeringstid, kostnad samt medeltransportavstånd. Arbetet var således mycket noggrant redovisat och ställdes till uppdragsgivaren Lantbruksnämnden i Kopparbergs län.

I sammanfattningen angavs, att ”metoden att med schaktbladstraktor nedgräva stenrösen synes av försöksresultatet att döma vara konkurrenskraftig på för metoden lämpliga platser”.

Det angavs även att ”för borttransport av rösen för uppläggning i hög, synes schaktbladstraktor vara lämplig om transportvägen är kort”.

Vid denna stenröjning som i form av försöksverksamhet genomfördes 1950 finns inga rapporter om att fornyfynd anträffats eller att iakttagelser gjorts beträffande

sådana fynd. Även om det i förutsättningarna för uppdraget inte nämnes något om fornfynd, förutsattes att det fanns en medvetenhet om att på Sollerön funnits en vikingatida kultur med hedniskt gravskick som innebar att döda brändes och begravdes i stenrösen. Såväl maskinförare som andra medverkande torde haft kännedom om denna kultur och reagerat under arbetets gång om fynd av något slag gjorts. Det finns inga angivelser om att denna försöksverksamhet med stenröjning försiggick på Bjärsåkern i Bengtsarvet eller på Utanmyraåkern, där kända utgrävningar skett och där rika fornfynd anträffats.

Efter laga skiftets genomförande förekom en del diskussioner om möjligheten eller skyldigheten att lagskydda gravfältet. Sakkunniga från Länsstyrelsen i Falun var livligt inblandade i skriftväxling med ett antal solleröbor som hade mer eller mindre seriösa synpunkter beträffande området. En del överklagningar avvisades. Genom resolution av den 11 september 1980 fastställde Länsstyrelsen gränsbestämningen av fornminnesområdet i Bengtsarvet och Utanmyra. Det fanns endast en handfull liknande områden i länet. Åkermarken fick brukas som tidigare enligt gammal hävd, men alla ingrepp måste prövas enligt lagen om kulturminnen. Gravfältsområdet åtnjuter numera skydd även genom miljöbalken från år 1994.

Helmer Nilsson